

forrásoktól jórészt elzárt településen, közössége egy részének ellenségesre korbácsoltsá korbácsoltsá korbácsoltsá közepette összegyűjtötte könyve hatalmas nyersanyagát, s a túlnyomó részben másodközlésnek szánt dokumentációt célszerűen csoportosítva szűkebb és tágabb közössége számára hozzáférhetővé tette. A munkája során tapasztalt nehézségek közül talán a hatalmas anyag bőségével kellett leginkább megküzdenie, hiszen csak Szabófalváról és az úgynevezett „északi csángók” gazdag műveltségéből akár háromszor ekkora könyvre is teltet volna.

Úgyancsak fejet kell hajtanunk a könyvet fordító és szerkesztő Iancu Laura néprajzkutató teljesítménye előtt, akinek göröngyös és meredek utakat kellett megtennie – az út hosszáról nem is beszélve – nem mindennapi felkészültséget igénylő munkája során. Hiszen a fordítás önmagában sem könnyű munkája mellett a jegyzetapparátust is ki kellett egészítenie, továbbá a román kiadásban szereplő fordítások esetleges torzításait is vissza kellett igazítani az eredeti értelemre. Fordítói megjegyzéseiben helyesen fogalmazza meg Iancu Laura Perka könyvének azt az egyik legfontosabb értékét, hogy „a román–magyar források egymás mellé helyezésével, a két ország legjelesebb szaktekintélyeinek párhuzamos idézésével arra is

rávilágít, hogy a moldvai magyar népcsoport likvidálásában nem a románság, nem a román tudományosság, hanem a római katolikus egyház, a politikum és az oktatás vállalt szerepet. Nyilvánvalóan nem általános értelemben, hanem a folyamatban konkrétan részt vállaló – vezetői és döntési jogkörrel rendelkező – személyek tevékenysége révén.”

Végezetül egyetlen nyitott kérdés marad a recenziens számára. A szerző könyve mottójaként azt írta föl, hogy „*Aki szomját – nyilván tudásszomját – tiszta vízzel kívánja oltani, annak a FORRÁSOKHOZ vezető úton meg kell küzdenie az ellenséges áramlatokkal.*” A fordító Iancu Laura úgy látja, hogy könyvének első részével Perka a román olvasókat kívánta tájékoztatni a moldvai katolikusok történetéről, a kötet második részét pedig elsősorban a moldvai katolikus olvasóknak szánta. Jó lenne tudni, hogy a két „célcsoportból” vajon hányan olvasták el – nem csak úgy, hogy „belenéztek” – ezeknek a kétségtelenül szellemi elmélyültséget és lelki fölkészültséget és elkötelezettséget igénylő könyveknek bármelyikét úgy, hogy el is gondolkodtak rajta, és meg is értették üzenetét.

Halász Péter

Újkígyós, Békés megye, Moldva...

Harangozó Imre: Napkeleti kalászat... Válogatott tanulmányok, írások, naplók, fényképek. Tortoma Könyvkiadó, Barót 2020. 240 old.

A szántóföldeken ritka, de az irodalomban annál gyakoribb eset, hogy a termés javának betakarítását követően maga az aratógazda „tállózzon”, azaz gyűjtse össze a tarlón maradt, elhullott kalászsokat. De hát így van ez rendjén, hiszen ő ismeri leginkább a termése széthullatott kalászaiban rejlő értékeket, amik szétszórva csupán az ég madarainak nyújthatnak – ha rátalálnak a lehetséges olvasók – táplálékot.

Am tudatos olvasókban hiányos korunkban ritka az olyan elkötelezett érdeklődés, amely elszántan kinyomozná és számba venné valamely szerző szanaszét hullott, hullatott „kalászeit”. Ezért jó, ha az ilyen tallózást, vagyis *kalászsólast* maga a szerző végzi el, s nem bízza a – vagy hálás, vagy hálátlan – utókorra. A tanulmánykötet Előszavát író *Both Imre* újságíró, a könyv hátoldalát díszítő képen látható Elekes D.

Halász Péter (1939) – agrármérnök, néprajzkutató, ny. főtanácsos, Gyimesközéplek, tatrosmente@gmail.com

Gaborné Vitus Mária, Szentegyhászfaluban született székely asszony unokája szerint azonban a könyv szerzője „nem holmi kalászszededegető”. Nem bizony, hiszen Harangozó Imre vágott már számos nagy és széles rendet a hagyományos magyar művelődés gazdag mezején, elsősorban a magyar nyelvterület legkeletibb szélén, a moldvai és a gyimesi magyarok, valamint szülőföldje (Békés megye) és szülőfaluja (Újkígyós) vallásos népköltészetének, népi hitvilágának köréből. (Ezek közül a legjelentősebbek: *Anyám, anyám, szép szűz Máriám... Régi imádságok és ráolvasások a moldvai magyaroktól*. Ipolyi Arnold Népfőiskola, Újkígyós, 1992; *Krisztusz háze arangysz... Archaikus imák, ráolvasások, kántálók a gyimesi és moldvai magyarok hagyományából*. Uo. 1998; *Elmentem a Szent Están templomába*. Kalandozások népi hitvilágunk forrásainál. Masszi Kiadó, Bp. 2001; „*Ott, hul éltek vala a magyarok...*” Válogatás az észak-moldvai magyarság népi emlékezetének kincsestárából. Újkígyós, 2001.) De azért mégis jó a könyv címe, hiszen – mint a borítóját díszítő képen láthatjuk – dúsan termő, érett kalászkokra számíthat a könyvet kézbe vevő olvasó.

A *Napkeleti kalászat* 11 tanulmányt tartalmaz, némelyikük több alfejezetből áll. Témáját tekintve alig különbözik a szerző eddigi munkáitól: a moldvai csángó magyarok és az újkígyósi szülőfalu hagyományos műveltségével, hangsúlyosan a vallásos szokásokkal és hiedelmekkel foglalkoznak ezek az írások, amit a hagyományos paraszti műveltségben nem is igen lehet elválasztani a mindennapok történeteitől. Az írások kisebbik része Újkígyóshoz vagy inkább Békés megyéhez, sőt a Tiszántúlhoz, valamint a helyet vallási kisugárzásában tartó Máriaradnához is kötődik. Mindjárt az első írás a gyermekkor újkígyósi emlékeivel vegyülő szabolcsi Ajak település egykori *Máriás-lányaitól* lejegyzett archaikus imádságokkal vetíti előre a könyv hangulatát. Ehhez kapcsolódik aztán a „Nagyalföld kellős közepén” talált Szent László-legenda, amiben együtt van a pannóniai születésű, 4. században élt Szent Márton, Szent István és a „magyar lovageszmény 11. századi megtestesítője, Szent László királyunk. Történelmünk e három jeles alakját Harangozó Imre

jelképeket kereső – és talán teremtő – érdeklődése a hegy-gyel, a hős, a hősök által meghágott (dicsőséges) magaslattal véli összefogni, aminek során „különösen fontos szerepet kap a hegyre történő kimenés, a *kihágás*”. Az archaizmusok után nyúló tapogatózással aztán a szerző egykettőre elérkezik a moldvai csángó magyarok látomásos világába, ahol „a boldogságos Szűz Mária kimene a magos kűhegyekre, s ott megtalálkozik egy fehér lóval, azt elvágá, asztalt teve belőle, s tort üle nékie”. Érdekes, hogy ezt a keresztény és pogány hagyományt összefűző ráolvasást egy *pokolszökést* (kelés, szemölcs) gyógyító mondóka őrizte meg számunkra. És ezzel már el is jutottunk Harangozó Imre népismereti kutatódását talán leginkább érdeklő, mert legrégebbi rétegeit őrző moldvai csángók világába, de előbb még hadd hívjam fel a tisztelt olvasók figyelmét a könyv három, újkígyósi vonatkozású írására.

Mindhárom különleges alkalomhoz, nem mindennapi személyiséghez kötődik. Az egyik az a kelengyészláda, ami abban az időben készült Békéscsabán, amikor Munkácsy a világhírű festőművész még Lieb Miska asztalosinas volt, tehát *akár* ő is készíthette „egy szép, kékszemű csabai tót parasztlány számára”. Szép kerek történetet olvashatunk a kelengyészláda nem mindennapi történetéről el egészen a tót menyecske vénasszonykori ravataláig, s még azon is túl, amíg a kelengyészládából morzsolt kukoricás láda, majd pedig „lom” lett; hogy aztán Harangozó Imre szeme megakadjon rajta, és gyűjteményébe kerüljön a jó másfél évszázados, a helyi tótság népművészetének megkopott örökségét őrző emléke. A másik történet Ó- és Újkígyós egykori birtokosának, a 19. század első felében élt Wenkheim József Antal után maradt „emlékfoszlányok” alapján készült. Ez a derék ember, noha németnek született, a békési rögön és a békési ég alatt olyan „igazi magyar úr lett”, aki a helyi szájhagyomány szerint a híres betyárral, Rózsa Sándorral „barátkozott”, vagy legalábbis – a legenda szerint – megvásárolta tőlük birtoka békességét. A régi újkígyósi népélettel foglalkozó írások harmadika az analógiás gyógyító mágia emlékeiről szól három jelenség alapján, melyeknek

közös tulajdonsága, hogy bár évszázados időkülönbséggel, de Újkígyósról valók. Mindhárom ráolvasásnak óvó, helyreállító szerepe van, és az egyén vagy a közösség lelki egyensúlyának fönntartását szolgálja. Harangozó Imre igyekszik áttekinteni a hasonló típusú – „*Elindulván Szűz anyánk Mária...*” – ráolvasásokat, és számba veszi a három szövegváltozatban felismerhető azonosságokat és különbözőségeket. Megkísérli elhelyezni a szövegeket a témával foglalkozó irodalom analógiáinak sorában, de ezek mennyiségét valószínűleg nem tartotta elegendőnek az elmélyültebb elemzéshez.

A *Napkeleti kalászat* öt tanulmányának témája a moldvai csángó magyarok műveltségébe vezet az olvasót. Három közülük a szerző egy-egy kiemelkedő tehetségű, személyes ismerősének, beszélgetőtársának állít emléket, nagy tisztelettel emlékezik rájuk – „hálával és szeretettel gondol rájuk”. Az „északi csángó népköltészet” tárházából az 1933-ban született, jó emlékezetű és gazdag anyagismeretű kelgyesti Keláru (Király) Agata révén ad ízelítőt. Szerepel ezek között a Kájoni Cantionale számos éneke, amelyek – ez a szóbeliségben őrzött hagyomány sorsa – az adatközlő ajkán kissé variálódtak, „sajátos északi csángó ízt kaptak”. Torokszorító érzés – volt benne részem – egy hajdani gazdag műveltség pusztuló, de még élő emlékeivel találkozni, és mélységesen megrendítő a Gondviselés gondoskodása, amely lehetővé tette, hogy Harangozó Imre megőrizhesse e magyar néptörédek ősi műveltsége talán utolsó föllobbanásának lángocskáit. Jelképek is elszomorító, hogy több évszázados virágzást követően talán a virrasztók világa lehetett az utolsó helyszín, „ahol közösségi szinten magyarul zengett az ének a kelgyesti asszonyok ajkáról”. Vigaszul pedig csak az marad számunkra, amit Györffy István írt 89 esztendeje az éppen Moldvában gyűjtő Lükő Gábornak: „A csángók elveszhetnek, de az, amit kultúrájukból megment, örök tápláléka lesz a magyar tudománynak.” Ezeket a nagy előd által papírra vetett biztató sorokat érezte át Harangozó Imre, amikor hangszalagra vette és zömmel Domokos Mária lejegyzésében közli a Keláru Agata által „dúdolt” világi és vallásos énekeket.

Ezt követően két jeles moldvai csángó magyar „nótafára”, hagyományörzőre emlékezik – egyben búcsúzik – Harangozó Imre. A mindig mosolygó László Istvánné Laczkó György Katalin és a mindenre elszánt Petrics Istvánné Csobán Anna aligha találkoztak egymással, iskolázatlan parasztasszonyokként mégis olyan elkötelezettséggel és tudatossággal őrizték az elődeiktől örökölt hagyományos értékeket, hogy bizony sok, magát „értelmiségnek” nevező embernek példát szolgáltathatnak. László Istvánné a Tázló menti Pusztina magyar közösségének volt éveken át előénekes és virrasztóasszonya, aki – ahová csak elhívták – „amolyan parasztkántorként” magyarul imádkozott és énekelt a hívek gyönyörűségére. Utolsó kívánsága szerint temetésén a családja az általa szalagra mondott régi imádságokat is lejátszotta, amit a helyi római katolikus pap a halottat gyalázó gyászbeszéddel torolt meg, aminek szégyene aztán saját fejére hullott vissza. Az írástudatlan pusztinai asszony az „édesanyjától és közösségétől örökölt páratlanul gazdag, az élet minden területét átfogó paraszti műveltségét” önzetlenül és szívesen adta tovább az őt fölkereső néprajzgyűjtőknek és -kutatóknak, mintha csak ismerte volna Györffy imént idézett, Lükő Gábornak küldött gondolatát.

Petricus Anna azok közül a magyarfalusi csángók közül való, akik az 1940-es években szörnyű hányódások és veszedelmek közepette – többségükben átmenetileg Bácskát is megjárva – a Baranya megyei Egyházasközpáron lettek a Moldvában maradtaknál nem is nyugalmasabb, de talán kevésbé ellenséges otthonra. Anna néni átérezte a szüleitől és közösségétől öröklött hagyomány értékét s az ezzel járó felelősséget. Táncházakat, népzenei fesztiválokat látogatott, Domokos Pál Péter, Harangozó Imre és mások előadásait illusztrálta énekével, sőt rokonaihoz is hazalátogatott Moldvába, s ezeken az alkalmakon „örző-védő” szerepet is betöltött néhány magyarországi néprajzgyűjtő számára, ami a legsötétebb Ceaușescu-diktatúra éveiben nem volt veszélytelen vállalkozás. Új hazájában azonban megbecsülésnek örvendhetett, tizenhárom Moldvából menekült csángó társával együtt

megkapta a nem csekély anyagi biztonságot is jelentő Népművészet Mestere címet.

A negyedik „csángó” témájú dolgozat tizenhárom, Moldvában gyűjtött mondát tartalmaz. A bevezetőjében Harangozó Imre módot talál, hogy „hálával és szeretettel emlékezzen” e mondák adatközlőire, név szerint is megemlékezve róluk. Ebből is érzékelhetjük, hogy a szerző nem kutatása témájának és tárgyának tekinti – jelen esetben – a mondákat és az azokat felelevenítő csángó embereket, hanem e kultúrát egyenrangúként megbecsülő és érték-ként kezelő munkatársakat lát bennük. Szóba kerül ezekben a mondákban Krisztus és az ördög „kontrákja” (egyezsége), Szent Mihály és haláltól féltő komájának esete, Szent István király, Szent Imre herceg, Szent Ászló királ, Szent Erzsébet királyné, Szent Antal, Szent Illés alakja, valamint a Tátos [Táltos] Papként is emlegetett, az Üdvözítővel összetalálkozó [Petrás Incze] János pap emléke. De feltűnnek a múlt kódéből egy-egy villanásra a tatárok és a törökök is, akik elől a „zemberek futtak el!”, még a „bunikáznak a bunikája”, vagyis a nagyanyám nagyanyja idejében.

Az ebbe a témakörbe tartozó ötödik írás egy olyan riport, amiben Gedó László népművelő beszélget egykori hittanárával, Harangozó Imrével, mégpedig – az Eucharisztikus Kongresszusra való készülődés jegyében – az Oltáriszentségről, pontosabban az Ipolyi Arnold Népfőiskola újkígyósi székházában található, az 1938. évi kongresszus résztvevői számára emlékül adott keresztéről, ami a moldvai Trunkot megjárva került a gyűjteménybe. Ugyanis ezelőtt 83 esztendővel Domokos Pál Péter két trunki asszonyt hozott ki Moldvából Budapestre a vallási világtalálkozóra, ahol énekeikről, meséikről hanglezfelvelet készült velük, amint arról Bartók Béla is beszámol egy levelében, és Domokos is ír róla. A két asszony közül az egyik hazahozta a kongresszuson kapott keresztet, amit aztán a lánya tovább őrzött. Erre bukkant rá Harangozó Imre egy moldvai látogatása során, s az asszony látva a szerző hagyományos moldvai tárgyak iránti leplezetlen érdeklődését, neki ajándékozta a család által „magyarföldi kereszt”-nek mondott tárgyat.

A gyűjtőben csak később tudatosult, hogy a kalandos sorsú keresztet Benedek Péterné Kósa Magdó hozta volt Budapestről, aki nem más, mint a vértanú sorsú Benedek Márton doktor édesanyja, akit a kommunista időkben titkosan szenteltek pappá, s vallásossága miatt a csángó magyarokat elnyomó egyenruhások meggyilkoltak, majd a hasonló célokot szolgáló reverendások boldoggá avatását kezdeményezték.

A *Napkeleti kalászat* mintegy harmadában olyan – fiktív?, nem fiktív? – naplót találunk, ami egy adventtől adventig tartó, képzeletbeli esztendő 58 – talán megélt – napjának történéseit vagy leginkább az akkor támadt gondolatait foglalja össze. Megtudjuk belőlük, hogy miképpen tárta fel a természeti és az ember alkotta világot a húszesztendős, de a szépség és az értékek befogadására lelkiileg már felkészült Harangozó Imre számára a Kárpát-medence, különösen annak keleti, erdélyi és moldvai része. Ezek a szépírói képességeket is meg-megcsillogtató naplójegyzetek bevezetnek a szerző gondolat- és érzélemvilágába, aki megosztja velünk csodálkozásainak gyönyörűségeit, felismeréseinek örömét, úgyhogy általuk megismerhetjük az író lelkének mozaikköveit. Találó megfogalmazásai nyomán nem nehéz követnünk őt abba a gazdag világba, ahol egymásba fűződnek és egymásból következnek a gondolatok: a kalotaszegi muzsikálásról Bartók népzeneiről írott elmélkedése vagy a gyimesközéploki csángó asszony megfogalmazása, miszerint „a húsvéti tojás írása olyan, mint az imádság”. Gyimesből Barslédecre, majd ismét Újkígyóra, onnan az erdélyi Mezőségre, Székre ugranak a napló lapjai, majd ismét Gyimesben vagyunk, és pityókás kenyeret sütünk „Berta néniel”, aki olyan természetességgel vezeti be belső-magyarországi vendégeit a hagyományos kenyérsütés mesterségébe, mint ahogyan könyvvé formálta saját pásztori életét.

Beleélés az azonosulásig... talán ez a titka annak, ahogyan Harangozó Imre közelít a népművészethez és általában a hagyományos népi műveltséghez. „Néha lenyűgöz – írja – a népművészet mívessége, aprólékossága, összetettsége. Több száz öltés egyetlen centiméternyi anyagon, a néha

csak nagytóval látható karcolatok aprólékossága, a feszes, pontos kompozíciós rend.” Majd: „a népi textíliák nem csupán használati tárgyak, sokkal többek ennél, a mintakincs ismerői valósággal olvasni tudnak belőlük. [...] Ez a hagyomány megtartó ereje, a hagyományé, amit nem őrizni kell, sokkal inkább megélni, továbbörökíteni”. Ezek a naplószerűen megírt parányi esszék olykor meghatározó emlékeket foglalnak keretbe, máskor nem mindennapi tanulsággal szolgálnak, vagy éppen filozófiai mélységű tünődések. Olvasásuk közben gyakran éreztem: bár a szerző „csak” hitoktató, ám ha pap lenne, a napló minden napjából egy-egy meggyőző prédikációt, az isteni igazság és a nemzeti művelődés elgondolkodtató, belénk égő példáját tudná megfogalmazni és mindannyiunk számára felmutatni. E képzeletbeli napló lapjait forgatva az is megvilágosodik számunkra, hogy mi az az erő, ami összetartja, szellemi otthonná teszi a papíron Újkígyóson, a valóságban az Etelközzel is kibővült Kárpát-medencében működő Ipolyi Arnold Népfőiskolát. S ha valakiben kétségek maradtak volna az összetartó erő mibenléte felől, olvassa el azt a 33 vallomásos emlékeztést, amelynek mindegyike a tagok népfőiskolához fűződő érzelmeiről szól. És persze arról is, hogy miként ismerkedtek meg, mit kaptak a szervezet vezetőjétől, Harangozó Imrétől, milyen közös élményeik voltak, mit köszönhetnek neki. Nem sok ez egy kicsit? – kérdezhetné valaki. Nem túlzás az öntömjenézés 33 lóballásnyi füstje? Újra és újra átlapoztam a könyvnek ezt a részét, de sehol sem találtam túlzó vagy öncélú lelkesedést. Talán azért nem, mert senki sem közvetlenül a szerzőt dicséri agyba-főbe, nem órá vonatkoznak a felsőfokú jelzők, hanem a népfőiskola légkörére, az ott látott értékek gazdagságára, és főként arra emlékeznek ezek a csillogó szemű, mosolygós vagy éppen tünődő, többségükben fiatal arcok, hogy jól érezték magukat, és azt kapták, amit – talán öntudatlanul – vártak, sőt még annál is többet.

Szóljunk végül a könyv képeiről, amelyekre talán az a leginkább jellemző, hogy egyenrangúak a szöveggel. Mennyi fényképekben gazdag néprajzi témájú könyvet ismerünk – részemről főként

moldvai témájukat –, ahol a művészileg megkomponált és kivitelezett képekhez nem tartozik hasonló információgazdagságú szöveg, és bizony a magam példáján is tudom, hogy milyen bosszantó, ha egy-egy témában az úgy-ahogy megírt szöveghez nem tudok megfelelő színvonalú képet elhelyezni. A *Napkeleti kalászatban* a szövegbe illesztett képek legtöbbször olyan jól kötődnek egymáshoz, hogy az olvasó tünődhet rajta, melyik következik a másiktól, melyik épül a másikra. Jól komponáltak, művészi kivitelezésűek ezek a képek, alig akad köztük, amelyik nem kapcsolódik a szöveghez, csupán díszítésül szolgál. Talán csak a könyv végén található, igazán dekoratív módon elhelyezett, sötét háttérrel keretezett képeknél éreztem úgy, hogy több magyarázó szöveget is elbírtak volna. Mert szépek ezek a képek, különösen a lányok, de még a vénasszonyok sem visszataszítóak. Szépek a viseletek is, bár ezek már inkább arról árulkodnak, hogy a hagyományos, geometrikus elemekből álló, visszafogottabb színezésű darabokat miként váltják föl a mindinkább mediterrán ízlés szerint készült, naturalisztikus elemekkel hímzett, rikító színezésű ingek, sőt katrincák. Mert hát ilyen az élet, így pusztul minden, ami szép. De jó néhányuknál éreztem úgy, mintha kívánczosa alájuk valamivel több információ.

Újkígyós, Békés megye, Tiszántúl, Erdély, Moldva... Hatalmas területet és nagy időket tekint át ebben a válogatásban Harangozó Imre. És szinte mindenhol ugyanazt találja, mert ugyanazt keresi: népi, nemzeti műveltségünk gyökereit, vagy legalábbis a cserepeit. Ezek a szétszórt emlékek néha szinte maguktól bukkannak elő, néha úgy kell előráncigálni a föld és az idő mélyéből. Napvilágra kerülésük után pedig talán meglepőnek, talán természetesnek találjuk a számos rokon vonást vagy éppen hasonlóságot. Mert minél mélyebbre ásunk a hagyományok világába, annál inkább rá kell jönnünk, hogy a megmaradt töredékek egy valamikori nagy, közös és talán egységes kultúra világába tartoztak.

Ennek körvonalait sejteti ez a könyv.

Halász Péter